

บทที่ 2

แนวความคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวความคิดเกี่ยวกับอำนาจและอิทธิพล

อำนาจ (power)

นักวิชาการและนักรัฐศาสตร์ได้พิจารณาถึงความหมายของอำนาจในลักษณะที่แตกต่างกันออกไป บ้างก็พิจารณาจากลักษณะของอำนาจ บ้างก็พิจารณาจากผลที่เกิดขึ้น บ้างก็พิจารณาถึงความสัมพันธ์ของอำนาจ อาทิ

Harold D. Lasswell ได้เขียนหนังสือชื่อว่า *Politics : Who Get What, When, How?* แสดงให้เห็นว่า การเมืองเป็นการต่อสู้เพื่อแย่งชิงผลประโยชน์ และผลประโยชน์นั้นไม่แยกออกจากอำนาจ อำนาจอาจนำมาซึ่งผลประโยชน์ หรืออำนาจอาจจะเป็นตัวผลประโยชน์เสียเองก็ได้ ใครก็ตามที่ได้มาซึ่งผลประโยชน์ ได้มาซึ่งอำนาจ สามารถที่จะดำเนินงานได้ดีในสิ่งที่ตนเองต้องการมากกว่าคนอื่น¹

Rose M. Arnord กล่าวว่า อำนาจ (power) โดยทั่วไปแล้วหมายถึงความสามารถที่จะมีอิทธิพลเหนือพฤติกรรมผู้อื่นหรือความสามารถที่จะป้องกันผู้อื่นไม่ให้มีอิทธิพลเหนือตน อิทธิพลเกิดขึ้นจากการกระทำของปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มบุคคล²

¹ Harold D. Lasswell, *Politics : Who Gets What, When, How?* (New York : McGraw-Hill, 1936), P.14. อ้างใน ร.ต.อ. นพดล สุคนธวิท, "พรรคการเมืองไทยกับการเมืองท้องถิ่น ผลประโยชน์และฐานอำนาจ" (วิทยานิพนธ์ปริญญารัฐศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539), หน้า 55.

² Rose M. Arnord, *The Power Structure : Political Process in American Society* (New York : Oxford University Press, 1967), p. 46. อ้างใน ร.ต.อ. นพดล สุคนธวิท, *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 53.

D.G. Winter ให้ความหมายเกี่ยวกับอำนาจ (power) ว่าเป็น ความสามารถที่ฝ่ายหนึ่งกระทำกิจกรรมหนึ่งเพื่อให้บังเกิดผลทั้งตั้งใจและไม่ตั้งใจต่อพฤติกรรมของอีกฝ่ายหนึ่ง³

ขณะเดียวกัน **S. Lukes** พิจารณาว่าอำนาจ หมายถึง การที่บุคคลหนึ่งทำการตัดสินใจอันมีผลบังคับให้ผู้อื่นปฏิบัติกรอย่างใดอย่างหนึ่งให้บรรลุเป้าหมายของส่วนรวมหรืออาจกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า อำนาจ หมายถึงความสามารถทั้งที่เป็นจริงและความรู้สึกนึกคิดของบุคคลที่เกี่ยวข้องที่จะกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งให้ผู้อื่นปฏิบัติตามและการกระทำนั้นจะต้องมีผลตามมา นั่นคือภายใต้อำนาจนั้นถ้าไม่ปฏิบัติตามแล้วย่อมได้รับการลงโทษอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น ความสามารถของ นาย ก. ที่ทำให้ นาย ข. กระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่นาย ก. ต้องการโดยไม่คำนึงว่า นาย ข. จะมีความต้องการจะทำสิ่งนั้นหรือไม่⁴

Robert A. Dahl พิจารณาว่า อำนาจ หมายถึง ศักยภาพหรือความสามารถในการควบคุมบุคคลอื่นหรือกลุ่มอื่นให้ปฏิบัติตาม⁵

Dahl พยายามศึกษาในเรื่องเกี่ยวกับอำนาจและอิทธิพลให้มีความชัดเจนยิ่งขึ้นและเกิดความสับสนน้อยลง เข้าใจง่ายยิ่งขึ้น และใช้คำว่าอิทธิพล (influence) มากกว่าอำนาจ (power) และพยายามชี้ให้เห็นว่าอำนาจและอิทธิพลไม่ต่างกันเท่าไรใช้แทนกันได้ แต่สำหรับ Dahl แล้วจะใช้คำว่า อิทธิพล (influence) มากกว่า อำนาจ (power) Dahl มีความเห็นว่าคนทั่วไปจะ

³ D.G. Winter, The Power Motive (New York : The Free Press, 1973), p. 10. อ้างใน พ.ต.อ. (พิเศษ), ทวีศักดิ์ บูรณกลัศ, "กลุ่มอิทธิพลกับระบบราชการไทย : ศึกษากรณีความสัมพันธ์ของกลุ่มกับการบริหารราชการด้านภาษีอากรของหน่วยราชการหน่วยหนึ่ง" (วิทยานิพนธ์หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชานโยบายและการวางแผน บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกริก, 2538), หน้า 14.

⁴ S. Lukes, Power : A Radical View (London : The Macmillan Press, 1980), p. 27-28. อ้างใน เรื่องเดียวกัน, หน้า 14.

⁵ Robert A. Dahl, Modern Political Analysis (New Delhi : Prentice-Hall of India Private Limited, 1975), p. 8. อ้างใน ร.ต.อ., นพดล สุคนธวิท, เรื่องเดียวกัน, หน้า 53.

เคยชินกับคำว่าอำนาจมากกว่า เช่นพูดถึงอำนาจรัฐจะไม่พูดว่าอิทธิพลของรัฐ นอกจากนี้ยังพูดถึงอำนาจการบังคับบัญชา อำนาจทางการเงิน อำนาจทางเศรษฐกิจ ซึ่งจะไม่ใช้คำว่าอิทธิพล⁶

Karl Deustch มีความเห็นเกี่ยวกับ "อำนาจ" ว่ามีลักษณะเป็นส่วนหนึ่งของอำนาจหน้าที่ และเป็นการบังคับที่แฝงเร้นลึกซึ้งเหนือบุคลิกภาพของบุคคล และรู้สึกว่าเป็นอิสระได้ยาก ในขณะที่อิทธิพลเป็นการบังคับเหนือความคิด และความรู้สึกที่ด้อยกว่าอำนาจและง่ายต่อการที่ปฏิเสธ⁷

Steven Vago กล่าวว่า อำนาจแยกออกเป็นลักษณะสำคัญ 3 ลักษณะ คือ⁸

1. force หมายถึง การใช้อำนาจต่อร่างกายและทรัพย์สินที่บุคคลหรือกลุ่มคนบังคับให้กระทำ หรือให้ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของผู้นั้น ทั้งทางด้านทรัพย์สินและร่างกาย

2. authority หมายถึง อำนาจที่ได้มาโดยถูกต้องตามกฎหมาย ที่มีผลต่อการตัดสินใจ การสั่งให้ผู้อื่นกระทำ authority มีอยู่ด้วยกัน 3 อย่าง คือ

2.1 traditional เป็นอำนาจตามประเพณี เช่น อำนาจของพระมหากษัตริย์ อำนาจของผู้บังคับบัญชา เป็นต้น

2.2 bureaucratic เป็นอำนาจจากระบบราชการ ซึ่งได้มาจากความสามารถส่วนตัวที่ได้มาในภายหลัง ได้แก่ อำนาจตามกฎหมาย ตามหน้าที่ เป็นต้น

2.3 charismatic เป็นอำนาจที่มีลักษณะเฉพาะตัว เช่น เป็นบุคคลที่ได้รับการยอมรับเป็นที่เคารพนับถือโดยทั่วไป เป็นต้น

3. influence หมายถึง อำนาจที่แสดงถึง ความสามารถที่มีผลต่อการตัดสินใจหรือการกระทำของบุคคลอื่น

⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 54.

⁷ Eugene J. Kolb, A Framework for Political Analysis (Englewood Cliffs N.J. Prentice Hall, 1978), p. 5. อ้างใน เรื่องเดียวกัน, หน้า 57.

⁸ Steven Vago, Social Change (Pertice Halt : Saint Louis University, 1986), p. 169-170. อ้างใน เรื่องเดียวกัน, หน้า 57.

นักวิชาการไทย พิทยา บวรวัฒนา ได้อธิบายเกี่ยวกับ “อำนาจ” ว่า เมื่อบุคคลในองค์กรหรือหน่วยงานในระบบราชการมีหน้าที่และความรับผิดชอบอำนาจก็จะเกิดขึ้นตามโครงสร้างองค์กรทั้งอำนาจที่เกิดจากตำแหน่ง (authority) และอำนาจ (power) ที่เกิดจากการเป็นผู้นำ โดย authority หมายถึง อำนาจบังคับบัญชา ผู้มีอำนาจคือ เจ้าหน้าที่ เจ้าพนักงาน เป็นอำนาจที่มีกฎหมายรับรองความถูกต้องในการใช้อำนาจนั้น ๆ⁹

จรรยา สุภาพ เห็นว่าอำนาจมีลักษณะแตกต่างไปจากอิทธิพล เพราะเหตุว่าอำนาจนั้นมีลักษณะสำคัญ คือ 1. มีแหล่งที่มาของอำนาจคือรัฐ 2. เป็นอิทธิพลแบบหนึ่งแต่เป็นอิทธิพลในเชิงบังคับ คำว่า อำนาจ จึงไม่ได้หมายความถึงอิทธิพลที่เลื่อนลอย แต่หมายความว่าอิทธิพลที่อาจมองเห็นได้จริงจัง ซึ่งได้แก่การลงโทษหรือการให้รางวัล ซึ่งมีจุดหมายปลายทาง คือ การทำให้บุคคลต้องอยู่ภายใต้อำนาจนั้น¹⁰

อิทธิพล

Harold D. Lasswell กล่าวว่า การเมืองเป็นเรื่องของใครได้อะไร เมื่อไร อย่างไร และควรแยกสิ่งสองสิ่งออกจากกัน คือ อิทธิพล (influence) และอำนาจ (power) โดยอำนาจหมายถึง การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (participation in the making of decision) ส่วน อิทธิพล นั้นหมายถึง สถานะของสิ่งที่มีคุณค่าและพลังของคน หรือกลุ่มบุคคล (value position and potential of a person or group) Lasswell ได้เคยกล่าวไว้ว่า “การศึกษาการเมืองเป็นการศึกษาเรื่องอำนาจ ผู้มีอิทธิพล คือผู้ซึ่งได้มากที่สุดในสิ่งที่ต้องการ ผู้ได้รับมากที่สุดคือผู้นำ, ผู้ได้รับน้อยคือ มวลชน”¹¹

⁹ พิทยา บวรวัฒนา, รัฐประศาสนศาสตร์ ทฤษฎีและแนวทางการศึกษา ค.ศ. 1887-ค.ศ. 1970 (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์นิมิตรการพิมพ์, 2528), หน้า 20-21

¹⁰ จรรยา สุภาพ, ระบบการเมืองเปรียบเทียบ (ประชาธิปไตย : เผด็จการ) และหลักวิเคราะห์การเมืองแผนใหม่ (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2519), หน้า 224

¹¹ Harold D. Lasswell, Politics : Who Gets What. When. How? (New York : McGraw-Hill, 1936), p. 14. อ้างใน ร.ต.อ. นาดล สุคนธวิท, เรื่องเดียวกัน, หน้า 56.

D. Katz และ R.L. Kahn กล่าวว่า อิทธิพล หมายถึงความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ตั้งแต่สองคนขึ้นไป ซึ่งคนหนึ่งกระทำการอย่างใดอย่างหนึ่ง เพื่อเปลี่ยนพฤติกรรมของอีกฝ่ายหนึ่ง ให้กระทำไปในทางที่เกิดผลตามที่ตนตั้งใจไว้¹²

ติน ประชัญพฤทธิ์ ได้ขยายแนวความคิดของ Katz และ Kahn โดยกล่าวว่าข้อที่แตกต่างระหว่างอำนาจและอิทธิพล คือ อิทธิพลมีความรุนแรงน้อยกว่าอำนาจ นั่นคือ หากผู้อยู่ใต้ อิทธิพลไม่ปฏิบัติตามความประสงค์ของผู้มีอิทธิพล ผู้มีอิทธิพลก็ไม่สามารถจะลงโทษผู้อยู่ใต้อิทธิพล ได้อย่างเต็มที่หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า สิ่งที่มีอิทธิพลจะกระทำต่อผู้อยู่ใต้อิทธิพล ถ้าผู้อยู่ใต้อิทธิพลไม่ยอมปฏิบัติตามความประสงค์ของตนก็มีเพียงการ “ยักย้ายถ่ายเท” (manipulation) ได้แก่ การโน้มน้าวจิตใจ การให้กำลังใจและชักชวนเป็นเครื่องมือ เป็นต้น ซึ่งต่างกับสิ่งที่มีอำนาจกระทำต่อผู้อยู่ใต้อำนาจ ซึ่งมีการใช้ความรุนแรงเป็นเครื่องมือมากกว่า เช่น การขู่บังคับ (coercion) การใช้กำลัง (force) รวมทั้งการยักย้ายถ่ายเท¹³

Robert A Dahl พิจารณาว่า อิทธิพล หมายถึง การแสดงออกซึ่งการใช้อำนาจ และยังอธิบายว่า อิทธิพลเป็นความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปฏิบัติ (relation among actors) นั่นคือ ผู้ปฏิบัติผู้หนึ่งสามารถจูงใจ หรือทำให้ผู้ปฏิบัติผู้อื่นปฏิบัติในสิ่งที่ตนต้องการ ซึ่งในภาวะปกติแล้วหาก ไม่มีการจูงใจที่ว่านั้นผู้ปฏิบัติอื่น ๆ ก็จะไม่ปฏิบัติในสิ่งนั้นเลยและจะปฏิบัติไปอีกทางหนึ่ง การใช้ อิทธิพลจะต้องมีคนมากกว่าหนึ่ง ถ้ามีคนเดียวความสัมพันธ์เชิงอิทธิพลจะไม่เกิด อิทธิพลจึงเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล กลุ่ม สมาคม องค์กรหรือรัฐ นั่นเอง¹⁴

¹² D. Katz and R.L. Kahn, *The Social Psychology of Organization* (New York : John Willey & Sons, 1966), p. 28. อ้างใน พ.ต.อ. (พิเศษ), ทวีศักดิ์ บุรณกลัศ, เรื่องเดียวกัน, หน้า 16.

¹³ ติน ประชัญพฤทธิ์ “อำนาจและการเมืองในองค์กร” ใน *พฤติกรรมมนุษย์ในองค์กร* (นนทบุรี : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2529), หน้า 559.

¹⁴ Robert A. Dahl, *Modern Political Analysis*, p. 3. อ้างใน ร.ต.อ. นพดล สุคนธวิท, เรื่องเดียวกัน, หน้า 53-54.

Dahl ได้อธิบายถึงปัจจัยที่ส่งเสริมให้บุคคลมีอิทธิพล โดยพิจารณาสาเหตุที่บุคคลหรือกลุ่มที่มีอิทธิพลเหนือการตัดสินใจในเรื่องใดเรื่องหนึ่งนั้น เนื่องจากสาเหตุดังต่อไปนี้¹⁵

1. บุคคลนั้นมีทรัพยากรทางการเมือง (political resources) อยู่ในความครอบครองมากกว่าบุคคลอื่น ๆ
2. แม้จะมีทรัพยากรทางการเมืองในความครอบครองเท่ากัน บุคคลบางคนอาจจะใช้ทรัพยากรทางการเมืองได้มากกว่าคนอื่น ทำให้บุคคลนั้นมีอิทธิพลทางการเมืองเหนือกว่าบุคคลอื่น ๆ
3. แม้จะมีทรัพยากรทางการเมืองในความครอบครองเท่ากัน แต่บุคคลบางคนสามารถใช้ทรัพยากรทางการเมืองได้ชำนาญ หรือมีประสิทธิภาพมากกว่าคนอื่น ๆ

การที่บุคคลบางคนหรือกลุ่มบุคคลใช้ทรัพยากรทางการเมืองมากกว่าคนอื่น ถ้าเพราะต้องการผลประโยชน์มากกว่าคนอื่น ส่วนสาเหตุที่บุคคลมีความชำนาญในการใช้ทรัพยากรทางการเมืองมากน้อยต่างกัน ก็เนื่องจาก¹⁶

- ความแตกต่างในเรื่องเชื้อชาติ (genetic)
- ความแตกต่างในโอกาสที่จะเรียนรู้ (learn)
- ความแตกต่างในเรื่องแรงจูงใจที่จะเรียนรู้ (incentives)

Warren F. Ilchman และ Norman Thomas Uphoff พิจารณาว่า ทรัพยากรทางการเมือง ได้แก่ สินค้าและบริการทางเศรษฐกิจ (economic goods and services) สถานภาพทางสังคม (status) การเข้าถึงข้อมูล (information) การใช้กำลัง (force) ความชอบธรรม (legitimacy) อำนาจหน้าที่ตามกฎหมาย (authority) การยอมตาม (compliance)¹⁷

¹⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 54.

¹⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 54-55.

¹⁷ Warren F. Ilchman and Norman Thomas Uphoff, *The Political Economy of Change* (Berkeley and Los Angeles : University of California Press, 1974), pp. 58-59.
อ้างใน ร.ต.อ. นาดล สุคนธวิท, เรื่องเดียวกัน, หน้า 55.

Dahl ได้กล่าวถึงลักษณะของการ "มีอิทธิพลเหนือ" ว่ามี 2 ลักษณะ คือ manifest influence และ implicit influence ไว้ดังนี้¹⁸

ลักษณะของ manifest influence คือ ถ้านาย ก. ต้องการให้สิ่ง ค. เกิดขึ้น นาย ก. แสดงความตั้งใจให้นาย ข. ทำให้เกิดสิ่ง ค. และถ้าการกระทำของนาย ก. ทำให้นาย ข. พยายามทำให้เกิดสิ่ง ค. ตามที่นาย ก. ต้องการ นั่นหมายถึง นาย ก. มีอิทธิพลเหนือนาย ข.

ส่วนลักษณะ implicit influence คือ ถ้านาย ก. ต้องการให้สิ่ง ค. เกิดขึ้น แม้ว่า นาย ก. ไม่ได้แสดงความตั้งใจให้นาย ข. ทำให้เกิดสิ่ง ค. แต่ถ้าความต้องการของ นาย ก. ทำให้นาย ข. พยายามทำให้เกิดสิ่ง ค. นั่นหมายถึง นาย ก. มีอิทธิพลเหนือ นาย ข.

ผู้มีอิทธิพล อาจต้องอาศัยวิธีการต่าง ๆ ทั้งการขู่บังคับ การใช้กำลัง การยกย่อง ถ้ายกย่อง การโน้มน้าวจิตใจผู้อื่น การให้กำลังใจ การชักชวน การรวมกัน หรือแยกกันตามกาลเทศะ หากประสงค์จะให้ผู้อื่นปฏิบัติตามให้เป็นไปตามความประสงค์ของตนและเพื่อส่วนรวมโดยวิธีการใช้อิทธิพลอาจจำแนกได้ 2 รูปแบบ คือ¹⁹

1. การใช้การชักชวน (persuasion) กรณีเกิดขึ้นเมื่อ นาย ก. จะใช้อิทธิพลต่อ นาย ข. ให้ยอมรับแนวทางการประพฤติที่ นาย ก. กำหนดโดย นาย ก. ไม่ได้ให้คำมั่นสัญญาหรือขู่เชิญคุกคามว่ามีรางวัลหรือมีการลงโทษ รูปแบบที่เป็นตัวอย่างของการชักชวน เช่น การคาดหวัง ข้อเสนอ การให้ข่าวสารข้อมูลและการโฆษณาชวนเชื่อ

2. การใช้การกดดัน (pressure) กรณีเกิดขึ้นเมื่อ นาย ก. ใช้อิทธิพลต่อ นาย ข. แล้ว นาย ก. พยายามให้ นาย ข. ยอมรับแนวทางการประพฤติอันเป็นที่ปรารถนา โดยนาย ก. ให้คำมั่นสัญญาว่าอาจมีการให้รางวัลกรณีที่มีการยอมรับแนวทางหรือขู่เชิญคุกคามว่า จะมีการลงโทษ หาก

¹⁸ Robert A. Dahl, Modern Political Analysis 3rd ed. (New Delhi : Printice-Hall of India Private, 1983). pp. 30-31. อ้างใน พ.ต.อ. (พิเศษ) ทวีศักดิ์ บุรณาลัด, เรื่องเดียวกัน หน้า 16.

¹⁹ จุมพล หนีมพานิช, แนวคิดเกี่ยวกับสถาบันและกระบวนการทางการเมืองไทย (นนทบุรี : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2527), หน้า 11.

ไม่มีการปฏิบัติตาม รูปแบบที่เป็นตัวอย่างของการใช้แรงกดดัน คือ การใช้กำลัง การออกคำสั่ง การสร้างสถานการณ์ และการต่อรอง

แนวความคิดเกี่ยวกับกลุ่มและกลุ่มบุคคล

ความหมายของกลุ่ม

กล่าวกันว่ามนุษย์เป็นสัตว์สังคม มีธรรมชาติของการอยู่รวมกันเป็นหมู่เป็นพวกเพื่อความอยู่รอดและความมั่นคงทางจิตใจทำให้เกิดกลุ่มของมนุษย์ขึ้น ฉะนั้นการที่มนุษย์มาอยู่รวม ๆ กัน จึงเป็นความหมายของ “กลุ่ม” อย่างกว้างขวาง

Krech นักจิตวิทยาและคณะ ให้ความหมายของกลุ่มว่า กลุ่มหมายถึงการที่มีคนตั้งแต่ 2 คน ขึ้นไปมาพบกันในสถานการณ์ต่อไป²⁰

1. มีอุดมคติในการรวมกลุ่มร่วมกัน คือ มีความเชื่อคุณค่าและบรรทัดฐานซึ่งจะไปสู่การกระทำร่วมกัน
2. มีสัมพันธ์ภาพในกลุ่มอย่างอิสระและการแสดงพฤติกรรมของสมาชิกแต่ละคนจะมีอิทธิพลต่อกัน

Brodbeck นักจิตวิทยาเช่นกัน อธิบายว่ากลุ่มคือ การรวมกันของปัจเจกบุคคลที่มีความเกี่ยวข้องซึ่งกันและกัน ความเกี่ยวข้องนั้นจะขึ้นอยู่กับหรือจะชี้ให้ทราบถึงชนิดของกลุ่มว่าจะเป็นครอบครัว ผู้ฟัง สหภาพแรงงาน หรือฝูงชน²¹

Sherif นักสังคมวิทยาให้ความหมายของ “กลุ่ม” ในฐานะที่กลุ่มเป็นหน่วยทางสังคมว่า กลุ่มจะต้องมีลักษณะดังนี้²²

²⁰ ปธาน สุวรรณมงคล “การรวมกลุ่มและการผูกพันทางสังคม” ใน พื้นฐานทางสังคมและวัฒนธรรมของการเมืองไทย เอกสารการสอนชุดวิชา สาขาวิชารัฐศาสตร์ (นนทบุรี : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2531), หน้า 733.

²¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 733.

²² เรื่องเดียวกัน, หน้า 733.

1. มีสมาชิกอยู่จำนวนหนึ่งซึ่งสมาชิกแต่ละคนจะต้องมีบทบาทอย่างใดอย่างหนึ่งโดยเฉพาะภายในช่วงเวลาที่กำหนดเอาไว้ไม่มากก็น้อย กล่าวคือจะมีการพึ่งพิงอาศัยกันหรือมีความสัมพันธ์กันระหว่างสมาชิกภายในกลุ่ม

2. มีค่านิยมหรือบรรทัดฐานที่แสดงออกมาได้อย่างแน่นอน ซึ่งค่านิยมหรือบรรทัดฐานนี้จะเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทัศนคติ ความรู้สึกนึกคิด แรงบันดาลใจ และวัตถุประสงค์ในการรวมกลุ่มของสมาชิก ค่านิยมหรือบรรทัดฐานนี้จะมีอิทธิพลต่อการแสดงพฤติกรรมของสมาชิก หรือต่อผลสำเร็จของกลุ่ม หรือเป็นเครื่องกำหนดพฤติกรรมที่พึงปรารถนาของกลุ่ม

Warters มองกลุ่มของสังคมว่าเป็นการรวมกันของปัจเจกบุคคลซึ่งมีจุดหมายปลายทางรวมกัน มีการเร่ร่อนระหว่างกัน และมีความรับผิดชอบระหว่างสมาชิกด้วยกันอันจะเป็นทางให้ความต้องการของปัจเจกบุคคลบรรลุผลอันน่าพึงพอใจ เป็นที่ซึ่งปัจเจกบุคคลก้าวเข้าสู่ความสัมพันธ์ภาพระหว่างกันกับสมาชิกคนอื่น ๆ แสดงตัวกับกลุ่มและรับหน้าที่ผ่านทางสมาชิกภาพในกลุ่ม²³

Watson ให้ความเห็นว่า กลุ่มทางสังคม คือการที่บุคคลมารวมกันโดยมีปฏิสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด (face to face interactions) แต่ละคนตระหนักถึงสมาชิกภาพของคนในกลุ่มตระหนักถึงคนอื่น ๆ ในกลุ่ม และแต่ละคนได้รับความพึงพอใจบางอย่างจากการที่ตนมีส่วนร่วมกับบุคคลอื่น ๆ²⁴

Arthur F. Bently นักรัฐศาสตร์ผู้ริเริ่มแนวความคิดเรื่องกลุ่มทางการเมืองได้ให้ความหมายว่า กลุ่ม คือ มวลชนมนุษย์ที่มารวมกันเพราะมีกิจกรรมที่มีจุดมุ่งหมายร่วมกันและปัจเจกชนแต่ละคนจะใช้กลุ่มเพื่อให้ได้มาซึ่งผลประโยชน์ในทางการเมือง สังคม และเศรษฐกิจ กลุ่มทุกกลุ่มจะมีผลประโยชน์เข้ามาเกี่ยวข้องด้วย กลุ่มกับผลประโยชน์²⁵

จากความหมายของกลุ่มดังกล่าวมาข้างต้น สรุปได้ว่า กลุ่มคือ การรวมกันของบุคคลตั้งแต่สองคนขึ้นไป โดยมีวัตถุประสงค์ที่แน่ชัดและมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน ตลอดจนมีบรรทัดฐานความสามัคคี การแสดงพฤติกรรมและโครงสร้างกลุ่มที่ชัดเจน

²³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 734.

²⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 734.

²⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 734.

กลุ่มบุคคล (Social Groups)

ในด้านธรรมชาติของมนุษย์นั้น มนุษย์จำเป็นต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันในด้านจิตใจ และวัตถุประสงค์ของการรวมกลุ่มของมนุษย์นั้นมักจะเป็นการรวมกันโดยอาศัยการผูกพันทางด้านครอบครัว เครือญาติ และความใกล้ชิดส่วนบุคคลเป็นหลัก กลุ่มที่เกิดจากความผูกพันในลักษณะเครือญาติ และความใกล้ชิดส่วนตัวนี้ถือว่าเป็นกลุ่มเบื้องต้นหรือกลุ่มปฐมภูมิ (primary group)²⁶

เมื่อสังคมได้ก้าวมาเป็นสังคมสมัยใหม่มากขึ้น โครงสร้างทางเศรษฐกิจ และสังคมการเมืองมีลักษณะซับซ้อนมากขึ้น มีความหลากหลายในผลประโยชน์และความขัดแย้งในผลประโยชน์ และมีแนวความคิดต่าง ๆ มากขึ้น อันเนื่องมาจากการแบ่งงานและการขัดแย้งต่อสู้แข่งขันในทางเศรษฐกิจ การเมือง ทำให้เกิดความจำเป็นในการจัดตั้งกลุ่มในระดับสูงกว่าปฐมภูมิ ทั้งนี้เพื่อใช้พลังกลุ่ม (group effort) ที่จัดตั้งขึ้นมาใหม่นั้นเป็นกำลังในการปกป้อง ต่อรอง และแสวงหาผลประโยชน์ ในทางเศรษฐกิจ และอำนาจตามวัตถุประสงค์ร่วมกัน กลุ่มประเภทนี้เรียกว่า กลุ่มทุติยภูมิ (secondary group) ซึ่งกลุ่มอิทธิพลนับได้ว่าเป็นกลุ่มทางสังคมประเภทนี้²⁷

ในสังคมหนึ่ง ๆ นั้นจะมีกลุ่ม สมาคม และองค์การต่าง ๆ มากมายซึ่งเกิดขึ้นมาโดยแรงจูงใจในการรวมกลุ่ม แบ่งออกได้ 3 ชนิดด้วยกันคือ

1. ผลประโยชน์ทางวัตถุ (material) เช่น งาน เงิน
 2. การให้ความรู้สึกใกล้ชิด (solidary) เช่น การได้สร้างสรรค์และการมีเพื่อนจากการเข้าร่วมกลุ่ม
 3. การมีจุดมุ่งหมาย (purposive) คือได้รับความพึงพอใจในอุดมการณ์
- สำหรับบทบาทหน้าที่ของกลุ่มมีสองลักษณะใหญ่ ๆ คือ

1. บทบาทหน้าที่ในการประสานและขานรับนโยบาย (policy co-ordinator and implementator) เพื่อให้สามารถบรรลุผลสำเร็จในทางปฏิบัติอย่างกว้างขวางและมีประสิทธิภาพมากขึ้น กลุ่มเหล่านี้ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มที่จัดตั้งโดยฝ่ายนโยบายและฝ่ายกุมอำนาจรัฐ

²⁶ พ.ต.อ. (พิเศษ), ทวีศักดิ์ บุรณกลัศ, เรื่องเดียวกัน, หน้า18-20.

²⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 19.

2. บทบาทหน้าที่ในการป้อนนโยบาย (policy input) เป็นการพยายามใช้อิทธิพลของกลุ่มผลักดันให้ฝ่ายกำหนดนโยบาย ดำเนินการออกหรือกำหนดนโยบายให้สอดคล้องกับความต้องการของกลุ่มตน ซึ่งอาจมีหลายวิธี เช่น การหยิบยื่นผลประโยชน์

กลุ่มอิทธิพล (Pressure Group)

หนังสือ International Encyclopedia of Social Sciences ได้ให้ความหมายของกลุ่มอิทธิพลว่า คือ การรวมกลุ่มโดยสมัครใจของบุคคลต่าง ๆ เพื่อปกป้อง (defense) ผลประโยชน์ที่อาจจะเป็นผลประโยชน์โดยทั่วไป (general) หรือเฉพาะเจาะจง (specific) ของกลุ่ม และภายใต้การเข้าร่วมกันนี้ก็เพื่อจะให้มอิทธิพล (influence) ต่อนโยบายสาธารณะ (public policy)²⁸

จากความหมายของคำว่า กลุ่มอิทธิพล ดังกล่าว อาจพิจารณาแยกองค์ประกอบภายในที่สำคัญ ๆ ได้ 3 ประการ คือ²⁹

1. เป็นกลุ่มที่เกิดขึ้นจากการรวมกันของบุคคลต่าง ๆ โดยสมัครใจ มิใช่เป็นการรวมในลักษณะที่ถูกบังคับให้รวม หรือถูกภาวะครอบงำบางอย่างที่ทำให้เกิดการรวมกันขึ้น
2. โดยเจตนาของการเข้าร่วมกลุ่ม ก็เพื่อที่จะใช้กลุ่มเป็นเครื่องมือในการปกป้องรักษาผลประโยชน์ของตน โดยมีใช่เป็นการรวมกันเพื่อวัตถุประสงค์อื่นที่ไม่เกี่ยวข้องกับผลประโยชน์
3. เจตนาของการเข้าร่วมนี้ยังพาดพิงถึงเรื่องของความต้องการที่จะใช้กลุ่มเป็นเครื่องมือในการดำเนินการทางการเมือง ในส่วนที่เกี่ยวกับนโยบายต่าง ๆ ของรัฐอันจะเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ของกลุ่มตน

²⁸ International Encyclopedia of the Social Science, (The Macmillan Company & The Free Press, 1968), Volumm 7, p. 486. อ้างใน แสวง รัตนมงคลมาศ "กลุ่มอิทธิพล : กำเนิดบทบาท ผู้สร้างและทัศนะ ต่อการเปลี่ยนแปลง" ใน *สังขารเมือง*. ชัยอนันต์ สมุทวณิช เศรษฐพร คูศิริพิทักษ์และแสวง รัตนมงคลมาศ บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2514), หน้า 213.

²⁹ แสวง รัตนมงคลมาศ, *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 213.

ถ้าพิจารณาตามองค์ประกอบทั้ง 3 องค์ประกอบดังกล่าว จะเห็นว่ากลุ่มอิทธิพลนั้นเป็นกลุ่มอำนาจ (power group) อย่างหนึ่งที่มีวัตถุประสงค์ในทางการเมือง เพราะฉะนั้นกลุ่มอิทธิพลตามความหมายนี้จึงอาจเรียกได้ว่าเป็นกลุ่มการเมือง (political group) ในสังคมประชาธิปไตย ถือว่ากลุ่มอิทธิพลนั้นเป็นสถาบันทางการเมือง (political institution) ที่สำคัญและจำเป็นที่สุดอย่างหนึ่งสำหรับการปกครองในระบอบนี้ ดังนั้น การดำเนินงานของกลุ่มจึงกลายเป็นจักรกลสำคัญที่คอยบ่อนให้เกิดนโยบาย (policy) และการปฏิบัติตามนโยบาย (policy implementation) ของรัฐบาลให้เป็นไปตามทิศทางต่าง ๆ ได้ ด้วยเหตุนี้เองที่ทำให้บทบาทของกลุ่มอิทธิพลและการมีกลุ่มอิทธิพลขึ้นในสังคมมักจะถูกมองในแง่ร้าย (pessimistic) จนมองข้ามความจำเป็นของกลุ่มอิทธิพลต่อการปกครองในระบอบประชาธิปไตยไป

ดำรง ลักษณะวงศ์ และคณะ ให้ความหมายของกลุ่มอิทธิพล (pressure group) คือ กลุ่มชนกลุ่มหนึ่ง ซึ่งมีอาชีพมีผลประโยชน์ร่วมกัน มีความประสงค์จะแสวงหาประโยชน์เฉพาะอย่าง หรือรักษาผลประโยชน์ร่วมกัน มีความประสงค์จะแสวงหาประโยชน์เฉพาะอย่าง หรือรักษาผลประโยชน์ของตนไว้ หรือต้องการที่จะขยายผลประโยชน์ที่มีอยู่แล้วให้กว้างขวางยิ่งขึ้น³⁰

โดยดำรงและคณะ ได้กล่าวถึงวิธีดำเนินงานของกลุ่มอิทธิพล ว่ามีดังนี้

1. เสนอความคิดเห็นความต้องการของกลุ่มของตนต่อรัฐบาล อาจจะใช้อิทธิพลทุก ๆ ด้านตลอดจนกระทั่งการเงิน เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของกลุ่มตน
2. ชักชวนผลักดันบีบบังคับรัฐบาลโดยเฉพาะอย่างยิ่งฝ่ายนิติบัญญัติให้ออกกฎหมายเพื่อประโยชน์ของกลุ่มตน
3. ใช้อิทธิพลเข้าแทรกแซงพรรคการเมือง ให้พยายามดำเนินนโยบายเพื่อประโยชน์ของกลุ่มตน

การมองกลุ่มอิทธิพลในแง่ร้ายนั้น เกิดขึ้นในหมู่นักชนชั้นผู้นำ (elite) ทาง การปกครองของประเทศต่าง ๆ ที่กำลังพัฒนาหลายประเทศ ซึ่งผลของการมองในแง่ร้ายนั้นนอกจากจะเป็นเหตุให้ขาดการส่งเสริมพัฒนา กลุ่มต่าง ๆ ในสังคมของตนให้เป็นกลุ่มอิทธิพลที่แท้จริงแล้ว ในบางครั้งยัง

³⁰ ดำรง ลักษณะวงศ์ และคณะ, พื้นฐานการเมืองและการปกครองของไทย โครงการร่วมมือทางวิชาการกลุ่มวิทยาลัยครุภาคตะวันตก (กรุงเทพฯ : กรุงเทพมหานครการพิมพ์, 2521), หน้า 63.

เป็นการขัดขวางความเจริญงอกงามของกลุ่มต่าง ๆ อีกด้วย ความจำเป็นของการสร้างกลุ่มอิทธิพลต่าง ๆ ให้เกิดขึ้นในสังคมนั้น นับว่าเป็นสิ่งสำคัญยิ่งสำหรับการปกครองระบอบประชาธิปไตย ทั้งนี้ เพราะจักรกลการเมืองภายใต้ระบอบนี้จะดำเนินไม่ได้ถ้าขาดกลุ่มอิทธิพลที่จะเป็นตัวเชื่อมระหว่างผู้ถูกปกครอง (the governed) กับผู้ปกครอง (governor) นโยบายและการปฏิบัติตามนโยบายของรัฐบาล อาจเป็นการสร้างวิมานในอากาศมากกว่าที่จะเป็นการตอบสนองปัญหาและความต้องการ (problems and needs) ของประชาชนอย่างแท้จริง นอกจากนั้นการสร้างการควบคุมโดยประชาชน (popular control) ในสังคมที่กำลังพัฒนานั้นก็จะเป็นไปไม่ได้ ถ้าหากขาดเสียงซึ่งกลุ่มซึ่งทำหน้าที่แทนประชาชน หรือแม้แต่พรรคการเมืองเองก็ไม่อาจจะปฏิบัติหน้าที่ได้อย่างสมบูรณ์แบบ โดยปราศจากการมีกลุ่มอิทธิพลต่าง ๆ ในสังคม³¹

กลุ่ม “พวก”

สืบเนื่องมาจากความสัมพันธ์ของสังคมไทย ซึ่งมีความใกล้ชิดกับความสัมพันธ์ระบบเครือญาติ เพราะอาศัยหลักการเดียวกัน สังคมไทยยังได้ใช้วิธีการอีกอย่างหนึ่งเป็นฐานของความสัมพันธ์ของคนในสังคม นั่นคือ กลุ่ม “พวก”³²

เสนีย์ คำสุข กล่าวว่า “พวก” (clique or group) เป็นคำนาม หมายถึง หมู่เหล่า กอง พวกห้อง เพื่อนฝูง หมู่ญาติ เหล่าญาติมิตร มิตรสหาย พรรค ส่วนคำว่า “พรรคพวก” ก็เป็นคำนาม หมายถึง คนพวกเดียวกัน คนร่วมคณะเดียวกันและคนที่เป็ญาติหรือมิตร³³

³¹ แสวง รัตนมงคลมาศ, เรื่องเดียวกัน, หน้า 214.

³² วิทยา สุจริตธนารักษ์, “ภูมิปัญญาไทย ชุด : การเมืองการปกครองไทย, ใน ” ความคิดและภูมิปัญญาไทย เอกสารการวิจัย (กรุงเทพฯ : คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2535), หน้า 128-130.

³³ เสนีย์ คำสุข, “ระบบพรรคการเมืองไทย พ.ศ. 2512-2534” (วิทยานิพนธ์รัฐศาสตร์ดุษฎีบัณฑิต คณะรัฐศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538), หน้า 131-132.

การพิจารณาขยายความหมายและความเกี่ยวข้องของคำเหล่านี้ออกไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งคำว่า “ญาติมิตร” “เพื่อนฝูง” และ “มิตร” ซึ่งนอกจากเป็นคำที่บ่งบอกถึงรูปแบบความสัมพันธ์พื้นฐานของคนไทยแล้ว “พวก” ก็จะมีความหมายครอบคลุมไปสู่ความสัมพันธ์พื้นฐานและพฤติกรรมต่างๆ ของคนไทยได้เกือบครบถ้วน ซึ่งรวมถึงลักษณะการรวมกลุ่มกับของคนไทยในรูปแบบต่างๆ แม้กระทั่งการรวมกันเป็นพรรคการเมืองด้วย

อย่างไรก็ตามในความสัมพันธ์ที่แท้จริงที่คนไทยเรียกว่า พวกหรือพรรคพวกนั้นไม่ได้จำกัดอยู่เฉพาะแต่คนที่ญาติมิตรเท่านั้น แต่ยังครอบคลุมไปถึงคนที่ไม่ใช่ญาติมิตรกันด้วย ซึ่งก็คือมิตรสหาย หรือเพื่อนฝูง “ความเป็นเพื่อน” ซึ่งอาจไม่ใช่ญาติมิตรที่เป็นความสัมพันธ์ทางสายเลือดหรือการสมรส ก็สามารถทำให้คนไทยมีความสัมพันธ์กันในรูปแบบของพวกได้ด้วย และตรงนี้ทำให้มองเห็นโครงสร้างความสัมพันธ์พื้นฐานของคนไทยกว้างขวางครอบคลุมได้ทั่วทั้งสังคมกว่าในกรอบที่จำกัดหรือคับแคบเฉพาะในหมู่ญาติมิตรดังกล่าว³⁴

ความเป็นเพื่อนอาจมีลักษณะหรือมาจากปัจจัยพื้นฐานหลายประการ คือ³⁵

1. เกิดจากความเป็นเพื่อนในลักษณะต่าง ๆ เช่น เพื่อนร่วมรุ่นสถาบันการศึกษา เพื่อนร่วมงานหรือเพื่อนร่วมอาชีพ
2. เกิดจากที่อยู่ร่วมในกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่ง ที่มีกิจกรรมอย่างต่อเนื่องอยู่หรือเคยอยู่ในที่ทำงานเดียวกัน
3. เกิดมาจากการเป็นคนที่อยู่หรือมาจากท้องถิ่นเดียวกัน เช่น คนบางเดียวกัน ตำบลเดียวกัน อำเภอเดียวกัน จังหวัดเดียวกัน ภาคเดียวกัน จนถึงการเป็นคนไทยเหมือนกัน
4. เกิดจากการเป็นสมาชิกของกลุ่มเชื้อชาติเดียวกัน
5. เกิดจากการนับถือศาสนาเดียวกัน เช่น ศาสนาพุทธ ศาสนาคริสต์
6. ปัจจัยอื่น ๆ เช่น การเป็นศิษย์-อาจารย์เดียวกัน การมีรสนิยมเดียวกัน ตลอดจนการมีแนวความคิดอย่างเดียวกันเหล่านี้ เป็นต้น

³⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 133.

³⁵ ทวีศักดิ์ บูรณกลัศ, “กลุ่มอิทธิพลกับระบบราชการไทย : ศึกษากรณีความสัมพันธ์ของกลุ่มกับการบริหารราชการด้านภาษีอากรของหน่วยราชการหน่วยหนึ่ง”. หน้า 21.

ความสัมพันธ์แบบกลุ่มพวกหรือระบบพวกของสังคมไทย

จากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่า คนไทยมีโอกาสหา “พวก” ได้เสมอยิ่งเป็นคนที่มีความสนใจเรื่องต่าง ๆ มากมีกิจกรรมเกี่ยวข้องกับคนอื่น ๆ หลากหลาย เป็นผู้ที่เปิดกว้างมากก็ยิ่งมีพวกมาก แต่การที่ตนจะเข้าสังกัดพวกได้นั้น มักจะมาจากปัจจัยที่เกี่ยวกับภูมิหลังหรือความเป็นมาของแต่ละคนอย่างหนึ่ง และอีกอย่างหนึ่งก็คือผลประโยชน์ร่วมหรือผลประโยชน์ต่างตอบแทนระหว่างบุคคลนั้นกับพวกที่สังกัดด้วย ผลประโยชน์ร่วมในรูปแบบหนึ่งระหว่างคนในกลุ่ม หรือพวกเดียวกันก็คือ การช่วยเหลือพึ่งพากันในด้านใดด้านหนึ่งโดยการช่วยเหลือกันเป็นเวลานานพอสมควร ความช่วยเหลือกันจึงเป็นปัจจัยพื้นฐานสำคัญอย่างหนึ่งของการรวมพวกหรือสร้างพวก แต่ความเป็นพวกจะอยู่ในระดับมากหรือน้อยอย่างไรก็ต้องมีพื้นฐานมาจากความสัมพันธ์ส่วนตัวที่ใกล้ชิดหรือสนิทสนมกันในรูปใดในระดับใดเป็นสำคัญด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งความสนิทสนมกับผู้ที่อยู่ในจุดศูนย์กลางหรือแกนกลาง (core) หรืออาจเรียกว่าเป็นผู้นำพวก³⁶

การเกิดพวกหรือการรวมพวกหรือระบบพวกของคนไทยจึงเกิดจากปัจจัยพื้นฐานของความสัมพันธ์ส่วนตัวที่ใกล้ชิดกันหลายรูปแบบ คือ ความสัมพันธ์แบบเครือญาติ ความสัมพันธ์ในแบบมิตรสหายหรือเพื่อนฝูง และรวมไปถึงความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ไม่เท่าเทียมกันระหว่างผู้น้อย-ผู้ใหญ่ หรือการเคารพผู้อาวุโสจากพื้นฐานของครอบครัวหรือญาติมิตรด้วย โดยในแต่ละรูปแบบความสัมพันธ์มักจะมีสาระสำคัญเกี่ยวข้องกับการช่วยเหลือพึ่งพากันในรูปแบบต่าง ๆ ที่ไม่จำกัดขอบเขตและอาจไม่เกี่ยวข้องกันหลักการหรือเหตุผลใด ๆ ทั้งนี้ในวงจรของระบบพวกจะมีแกนกลางหรือผู้นำกลุ่มเป็นองค์ประกอบสำคัญ ซึ่งผู้นำจะมีผลกระทบต่อระบบพวกในหลาย ๆ ทาง ทั้งทางตรงและทางอ้อม กล่าวคือ นอกจากจะมีผลต่อการคงอยู่หรือแตกสลายกลุ่มแล้วยังรวมถึงมีผลต่อการขยายเครือข่ายหรือการลดจำนวนสมาชิกในกลุ่มตลอดจนความเข้มแข็งหรืออ่อนแอของกลุ่มด้วย³⁷

³⁶ เสนีย์ คำสุข, เรื่องเดียวกัน, หน้า 135.

³⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 136.

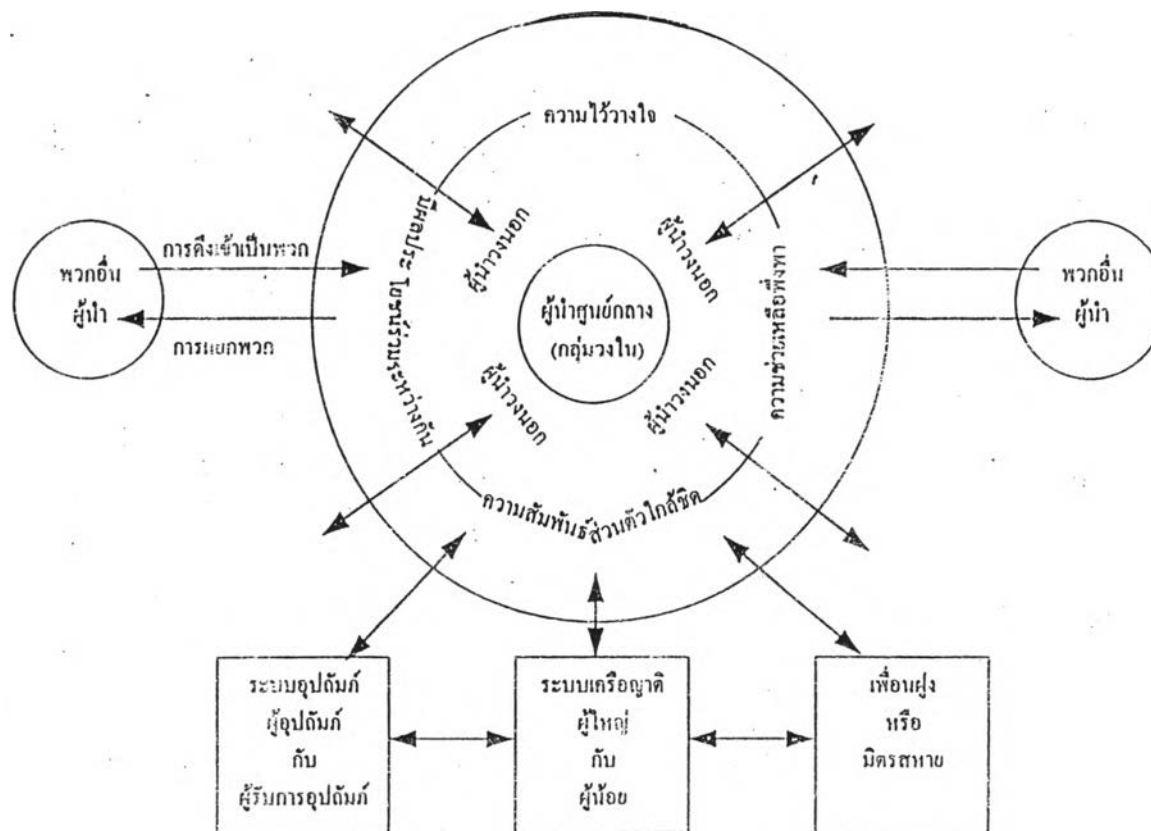
การพบปะกันเป็นประจำสม่ำเสมอหรือการคุ้นเคยสนิทชิดเชื้อ จึงสัมพันธ์โดยตรงกับการเกิด “ใกล้ชิด” การเกิดความไว้วางใจ การพึ่งพาช่วยเหลือกันหรือการมีผลประโยชน์แลกเปลี่ยนกันในด้านต่าง ๆ ซึ่งเป็นวงจรของความสัมพันธ์ของระบบพวก หรือการเกิดกลุ่มที่ใกล้ชิดไว้วางใจต่อกัน หรือผูกพันความเป็นพวกจากความรู้สึกหรือจิตใจเหนือกว่าหลักการหรือเหตุผล ระบบพวกจึงเป็นโครงสร้างความสัมพันธ์ที่เป็นแบบหลวม ๆ มีเครือข่าย (network) ของความสัมพันธ์หลายชั้น กล่าวคือ ปัจเจกบุคคลอาจสังกัดอยู่กับพวกมากกว่า 1 กลุ่ม อย่างไรก็ตามเขตแดน (territory) หรือกลุ่มสมาชิกของระบบพวกอาจไม่ชัดเจน ถ้าระดับความสัมพันธ์ของคนในกลุ่มไม่ใกล้ชิดกันมากนัก ดังนั้นระบบเครือญาติ และความเป็นมิตรหรือเพื่อนฝูงเป็นฐานของความสัมพันธ์ที่นำไปสู่การเกิดระบบพวกของคนไทย แต่การที่จะก่อเกิดพวกได้อย่างแท้จริง รวมทั้งทำให้มีการขยายพวก และทำให้ระบบพวกมั่นคงอยู่ได้นั้นก็ต้องมีความสัมพันธ์ส่วนตัวที่ใกล้ชิดสนิทสนมกันด้วย เพราะความใกล้ชิดจะทำให้เกิดความไว้วางใจต่อกัน และทำให้เกิด “ความเป็นเพื่อนหรือพวกเดียวกัน” ขึ้น ซึ่งจะทำให้มีการช่วยเหลือพึ่งพาแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ระหว่างกันในด้านต่าง ๆ ได้ต่อไป³⁸

กล่าวได้ว่า “ระบบพวก” เป็นโครงสร้างความสัมพันธ์พื้นฐานของคนไทยทั้งความสัมพันธ์ในระดับแคบและระดับกว้าง โดยมีพื้นฐานมาจากความสัมพันธ์ส่วนตัวจากระบบญาติมิตรเพื่อนฝูงหรือมิตรสหายและความสัมพันธ์ในระบบอุปถัมภ์ “ความเป็นพวก” จึงมีสาระสำคัญเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ใกล้ชิดกันของสมาชิกและการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ระหว่างกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้นำพวกที่เป็นแกนกลางหลักของกลุ่มต้องมีความสามารถให้ความช่วยเหลือ และเป็นที่พักพิงของสมาชิกในกลุ่มได้ ในระบบพวกจะมีความสัมพันธ์ในหลายมิติเกี่ยวข้องกันทั้งในระดับกลุ่มย่อยและระดับกลุ่มใหญ่ และนอกจากนั้นระบบพวกยังเป็นเครือข่ายขยายครอบคลุมไปสู่การรวมกลุ่มในรูปแบบต่าง ๆ ของคนในสังคม³⁹

³⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 138.

³⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 145.

แผนภูมิที่ 2 แสดงพื้นฐานการรวมพวก การเปลี่ยนแปลงและการแยกพวก

ที่มา : เสนีย์ คำสุข, "ระบบพรรคการเมือง พ.ศ. 2512-2534" (วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรดุษฎีบัณฑิต คณะรัฐศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538) หน้า 142.

ระบบพวกของคนไทยเป็นรูปแบบของการแบ่งแยกและรวมกลุ่มที่มาจากพื้นฐานของความสัมพันธ์ส่วนตัวที่ใกล้ชิดกัน ซึ่งโดยทั่วไปก็คือ ความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์หรือรูปแบบของผู้ใหญ่หรือผู้ให้การอุปถัมภ์กับผู้น้อยหรือผู้อยู่ใต้อุปถัมภ์ นอกจากนั้นก็คือความสัมพันธ์ระหว่างเครือญาติ ทั้งญาติแท้หรือญาติตามสายเลือดหรือญาติเกี่ยวดองกับการนับญาติ หรือญาติที่เกิดจากการเคารพนับถือ และความสัมพันธ์ในเชิงมิตรภาพระหว่างมิตรสหายหรือเพื่อน ทั้งนี้เพราะความสัมพันธ์ส่วนตัวบนพื้นฐานเหล่านี้ ทำให้คนไทยได้พบปะเห็นหน้าค่าตากันอยู่เสมอ จนเกิดความใกล้ชิดไว้วางใจ มีความผูกพันทางด้านจิตใจต่อกัน มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันในด้านต่าง ๆ หรือมีผลประโยชน์ร่วมกันบางอย่าง ซึ่งส่งผลให้ความสัมพันธ์แน่นแฟ้นหรือใกล้ชิดกันมาก ความเป็นพวกก็เข้มข้นมาก อาจสามารถรวมหัวจมท้ายกันได้ทุกเรื่อง แม้จะเป็นเรื่องผิดศีลธรรม ผิดกฎหมายและไม่ถูกต้องตามเหตุผล แต่ถ้าเป็นไปในทางตรงกันข้ามคือมีความแน่นแฟ้นน้อย หรือขาดความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดระหว่างกัน ความเป็นพวกก็จะเป็นไปอย่างผิวเผินไม่เข้มข้น ไม่สามารถร่วมกระทำกิจกรรมกันได้ทุกเรื่อง หรืออาจไม่สามารถร่วมกิจกรรมกันเลยก็ได้⁴⁰

การรู้จักเป็นการส่วนตัวจึงเป็นรากฐานสำคัญของการเกิด “ความเป็นพวก” ของคนไทยโดยการผูกพันความเป็นพวกซึ่งจะดำรงอยู่ช้านานเพียงใดนั้น ก็ขึ้นอยู่กับความใกล้ชิดระหว่างกัน “เยื่อใย” ในการสร้างความใกล้ชิดให้เกิดขึ้น นอกจากการพบปะกันเป็นประจำแล้ว ผลประโยชน์ร่วมหรือผลตอบแทนที่แต่ละฝ่ายจะได้รับนับเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่ง การที่จะมีการรวมพวก การดึงเข้าพวก ไปจนถึงการเปลี่ยนพวกหรือการแยกพวก ก็จะมาจากสาเหตุของผลประโยชน์ร่วมดังกล่าวนี้ด้วย ผลประโยชน์ร่วมก็อาจจะมีทั้งที่เป็นทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม หรือทั้งที่เป็นนามธรรมและรูปธรรม มีตั้งแต่เรื่องส่วนตัวเล็กน้อยหรือเรื่องส่วนตัวไปจนถึงเรื่องระดับชาติ เหตุนี้การรู้จักกันเป็นการส่วนตัวใกล้ชิด การมีผลประโยชน์ต่างตอบแทนหรือผลประโยชน์ร่วม และ “ผู้นำ” หรือผู้ที่ได้รับการยกย่องนับถือ ทั้งจากบารมีหรือคุณสมบัติส่วนตัวและจากความสามารถหรืออิทธิพลในการช่วยเหลือผู้อื่น ซึ่งมาจากพื้นฐานของการรู้จักกันเป็นส่วนตัว จึงนับว่าเป็นปัจจัยสำคัญในการก่อเกิดการคงอยู่ ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงและการแบ่งแยกหรือการสิ้นสุดระบบพวกในหมู่คนไทย นอกจากนี้ความสัมพันธ์ส่วนตัวที่เกิดขึ้นและ “เครือข่าย” ของความสัมพันธ์ระบบพวกยังไม่

⁴⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 145.

อยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ใด ๆ ทางสังคม รวมทั้งกรอบของกฎหมายหรือรูปแบบที่เป็นทางการด้วย เช่น ความเป็นพวกระหว่างอาชญากรหรือโจรกับตำรวจ ความเป็นพวกระหว่างพระสงฆ์กับเจ้าของช่องโสเภณี และความเป็นพวกระหว่างรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยกับนักเลง หรือ "ผู้มีอิทธิพล" ในท้องถิ่น เป็นต้น⁴¹

แนวความคิดและทฤษฎีข้างต้นซึ่งนำมากล่าวถึงในการศึกษา เรื่อง "ตำรวจกับผู้มีอิทธิพลในท้องถิ่น : ศึกษากรณีจังหวัดนนทบุรี" เพื่ออธิบายเกี่ยวกับการใช้อำนาจของผู้มีอิทธิพลท้องถิ่นในประเด็นที่มาแห่งอำนาจหรืออิทธิพล แต่อย่างไรก็ตามภายใต้บริบทของสังคมไทย ผู้วิจัยมองว่า ที่มาแห่งอำนาจหรืออิทธิพล ถูกกำหนดโดยปัจจัยสำคัญประการหนึ่ง ก็คือ "กลุ่มพวก" หรือ "ระบบพวก" ในความสัมพันธ์ของคนไทยนั่นเอง และต่อมาความสัมพันธ์เหล่านี้ได้กลายเป็นเครื่องมือของผู้มีอิทธิพลในการต่อรองกับเจ้าหน้าที่ของรัฐเพื่อพิทักษ์ผลประโยชน์ของตนและพวกพ้อง ตลอดจนสนับสนุนนโยบายของรัฐในบางขณะ

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

วรพันธ์ สุวรรณยุทธ⁴² ได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับ "การรักษาอำนาจของกลุ่มการเมืองในระบบการเมืองท้องถิ่นไทย : ศึกษาเฉพาะกรณีกลุ่มการเมือง "พลังสังคม" ในเทศบาลเมืองสงขลา" จากผลการศึกษาพบว่า การได้มาและรักษาไว้ซึ่งอำนาจของกลุ่มการเมืองท้องถิ่นนั้นขึ้นอยู่กับปัจจัยความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ของสังคมไทยกับการจัดสรรผลประโยชน์ของสมาชิกในกลุ่มการเมืองท้องถิ่น โดยหัวหน้ากลุ่มการเมืองท้องถิ่นเป็นผู้มีอำนาจในการจัดสรรผลประโยชน์ดังกล่าว ซึ่งอาศัยความสัมพันธ์ส่วนตัวตามลักษณะของความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ของสังคมไทยเป็นหลัก

⁴¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 146-147.

⁴² วรพันธ์ สุวรรณยุทธ, "การรักษาอำนาจของกลุ่มการเมืองในระบบการเมืองท้องถิ่นไทย : ศึกษาเฉพาะกรณีกลุ่มการเมือง "พลังสังคม" ในเทศบาลเมืองสงขลา" วิทยานิพนธ์ปริญญารัฐศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2535.

ทวีศักดิ์ บุรณกลัศ ได้ศึกษาเกี่ยวกับ “กลุ่มอิทธิพลกับระบบราชการ : ศึกษากรณีความสัมพันธ์ของกลุ่มกับการบริหารราชการด้านภาษีอากรหน่วยราชการหน่วยหนึ่ง” โดยมุ่งศึกษาถึงกลุ่มอิทธิพลกับระบบราชการภายใต้ความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ เฉพาะกรณีที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ฝ่ายปฏิบัติการจนทำให้เกิดการบิดเบือนการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ และเป็นสาเหตุทำให้การควบคุมบังคับใช้กฎหมายไม่เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งผลการศึกษาพบว่า ในหน่วยงานที่ศึกษาได้มีการใช้ระบบอุปถัมภ์ในการปฏิบัติงาน โดยมีผู้บังคับบัญชาเป็นผู้อุปถัมภ์ (patron) และผู้ใต้บังคับบัญชาเป็นผู้ถูกอุปถัมภ์ (client) ซึ่งในความสัมพันธ์ดังกล่าวผู้บังคับบัญชาจะอาศัยอำนาจ บารมี ที่เกิดจากการดำรงตำแหน่ง ตลอดจนกฎ ระเบียบ วินัย และหลักความเหมาะสมมาให้การช่วยเหลือเกื้อกูลแก่ผู้ใต้บังคับบัญชาในรูปของการพิจารณาความดีความชอบ การเลื่อนขั้นเลื่อนตำแหน่งให้เป็นกรณีพิเศษ ตลอดจนการปกป้องและช่วยแก้ไขปัญหาก็ในกรณีมีเหตุให้ต้องคดีความหรือถูกกรรมการสอบ ทำให้ผู้ใต้บังคับบัญชาต้องยอมปฏิบัติตาม แม้ว่าบางครั้งอาจไม่เต็มใจก็ตาม ในขณะที่เดียวกันผู้ใต้บังคับบัญชาก็จะตอบแทนผู้บังคับบัญชาในรูปของการเสนอตัวรับใช้ มอบสิ่งของ เงินทอง ตลอดจนยอมที่จะละเลยกฎระเบียบข้อบังคับตามกฎหมาย เพื่อเอื้ออำนวยประโยชน์ให้เกิดแก่ตัวเองและผู้บังคับบัญชา ในส่วนของกลุ่มพ่อค้ำนั้น ก็จะมีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ผู้นำกลุ่มจะเป็นผู้คอยประสานประโยชน์ในรูปแบบความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์กับผู้บังคับบัญชาในหน่วยงานดังกล่าว โดยการให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลในรูปของการบริจาค การสนับสนุนสิ่งของ เงินทองและอำนวยความสะดวกในการปฏิบัติงาน ตลอดจนปกป้องคุ้มครองให้ในกรณีมีอำนาจเหนือกว่ามาเกี่ยวข้อง ในขณะที่ผู้บังคับบัญชาก็ใช้อำนาจ บารมี อันเกิดจากตำแหน่งหน้าที่ให้การช่วยเหลือกลุ่มพ่อค้ำให้ได้รับประโยชน์ตามต้องการ โดยมีผู้ใต้บังคับบัญชาเป็นผู้ปฏิบัติตามคำสั่ง ซึ่งความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ระหว่างผู้บังคับบัญชากับกลุ่มพ่อค้ำ ทำให้ผู้ใต้บังคับบัญชาต้องมีพฤติกรรมที่เบี่ยงเบนไปจากระเบียบกฎเกณฑ์ของทางราชการ เพื่อผลประโยชน์ของกลุ่มอิทธิพลดังกล่าว⁴³

⁴³ ทวีศักดิ์ บุรณกลัศ, “กลุ่มอิทธิพลกับระบบราชการไทย : ศึกษากรณีความสัมพันธ์ของกลุ่มกับการบริหารราชการด้านภาษีอากรของหน่วยราชการหน่วยหนึ่ง” (วิทยานิพนธ์หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชานโยบายและการวางแผนสังคม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกริก, 2538)